

ИСТОРИЈСКИ ЗНАЧАЈ ОСЛОБОЂЕЊА АЛЕКСИНЦА 1833. ГОДИНЕ (Осврт поводом 170 година од ослобођења Алексинца од Турака)

Апстракт: *Рад је уприличен поводом 170 година од ослобођења Алексинца доношењем Хатишерифа 1833. године када је враћено “шест отргнутих нахија” Кнежевини Србији. Међу њима нашао се и Алексинац са околином, чиме је постао погранично место Милошеве Србије према Турској.*

Кључне речи: *Алексинац, кнез Милош, ослобођење, развој, царинарница, карантин, суд, школа, пошта, црква.*

Један од значајнијих историјских догађаја који је плод успешне дипломатске борбе кнеза Милоша Обреновића, јесте припајање шест нахија Кнежевини Србији, што је потврђено Хатишерифом из 1833. године. У оквиру поменутих нахија које су обухваћене новим разграничењем између Кнежевине Србије и Турске државе, нашао се и Алексинац са околином. Тако је Алексинац постао погранично место Милошеве Србије према Турској, удаљено од границе десетак километара.

Алексинцу је као пограничном месту кнез Милош придавао велики значај и помагао његов развој: “Ја сам науман тако, ако бог да да у Алексинцу велику варош као кључ сада од Србије, те тако и два главна ђумрука: од турске стране Алексинац а од ћесарске Београд”. Милош је одабрао Алексинац због тога што је био не-

далеко од границе и на главном друму којим се кретала целокупна српска и турска трговина.

У тренутку ослобођења Алексинац је био мало место. На основу пописа из 1834. године имао је 129 кућа и 809 становника. Међутим, за неколико година број становника се неколико пута повећао захваљујући досељавању српског становништва, нарочито из неослобођених крајева. Основни разлози којим се кнез Милан руководио примајући бегунце из Турске били су економске и војне природе. Са сваком одбеглом породицом Србији се повећавала производна способност земље, а истовремено јачала њена одбрамбена снага.

Ослобођењем Алексинца и престанком турске управе стекли су се услови за његов политички, економски и културни развој. Алек-

синац је постао седиште нахије и нахијског суда 8. 12. 1832. године, а административне границе су се мењале упоредо са утврђивањем унутрашњег уређења Кнежевине Србије. Обједињавањем подручја Параћина, Ражња и Алексинца створена је Делиградска нахија. Алексинац је постао седиште округа и окружног суда.

Кнез Милош је први пут посетио Алексинац 02. 07. 1833. године на свом инспекцијском путу по Србији. Захваљујући његовом заузимању Алексинац је добио 1834. године као гранично место царинарницу (ђумрук) и карантин. Први управник био је Стевча Михајловић из Јагодине. Царинарница у Алексинцу била је друга по величини, одмах после београдске. Сва роба из Турске за Средњу Европу и Србију и обратно пролазила је преко царинарнице у Алексинцу. Карантин је био санитарна установа у којој су путници из Турске морали да проведу одређено време да не би пренели у Србију неку од болести (епидемије) које су харале Турском. Царинарница и карантин налазили су се на простору данашње касарне и парка Брђанке. Захваљујући царинарници и карантину у Алексинцу је било пуно механа, пекара и других радњи. На првом попису радњи у Србији из 1836. године у Алексинцу је било 57 радњи занатлија, трговаца и механица, да би се тај број неколико пута увећао 1864. године када је било 230 варошких дућана и 36 варошких механа.

У селима Алексиначке нахије одмах по ослобођењу укинута су турски аграрно-читлучки односи, чиме је српски сељак ослобођен како великих аграрних и пореских обавеза, тако и честих прогона, зулума и прав-

не неједнакости пред судовима и управним институцијама турске државе. У слободној националној држави сељак алексиначког краја постаје пуноправни власник земље на којој се затекао и коју је до тада наследно обрађивао.

Пошто се Алексинац налазио на месту где је пролазио цариградски друм, маја месеца 1833. године формирана је поштанска станица (мензулана) која је повезивала унутрашњост са Београдом. Алексинац је постао важно место не само за српску, него и за страну пошту, посебно за пошту Аустроугарске и Велике Британије. Године 1855. уведен је и телеграфски саобраћај у Србији. Исте године отворена је телеграфска линија Београд–Алексинац, а преко Београда успостављена је телеграфска веза и са Земуну, односно Аустријом. Октобра 1857. године извршено је спајање српске и турске телеграфске линије успостављањем телеграфске везе између Алексинца и Ниша.

Године 1837. у Алексинцу је подигнута црква, храм је посвећен светом Николи по налогу кнеза Милоша, светац је крсна слава Обреновића. Руски цар Николај I цркви је поклонио црквене књиге, плаштаницу и распеће пред господом.

Прву фабрику Алексинац добија 1865. године. Те године Јохан Апел отвара у Алексинцу фабрику пива. Путници, трговици, кириције, рабације били су главни потрошачи овог пива. Друго индустријско предузеће Алексинац је добио 1870. године, а то је млин у насељу Вакупу. Године 1851. у Алексиначком срезу отпочело се са организованим гајењем дувана. Производи из алексиначких села подмиривали су потребе не само купаца из града и околине, него и из

иностранства. Пијаца је суботом, када је пазарни дан, била препуна занатских, земљорадничких и сточарских производа.

У ослобођеном Алексинцу посебна се пажња поклањала развоју просвете, становници су желели да својој деци обезбеде потребно образовање и васпитање. Прве податке о основној школи у Алексинцу имамо за школску 1833/34. годину. Те школске године Алексинац је имао основну школу са прва два разреда коју је издржавала општина плаћајући учитеља и снабдевајући школу потребним намештајем и училима. Од школске 1836/37. године ради државна основна школа са четири разреда. Године 1858. у Алексинцу је отворена Женска државна основна школа. На Цвети 27. 03. 1860. године почела је са радом недељна школа за шегрте и калфе. Године 1865. у Алексинцу је отворена гимназија, где су своја знања стицали ученици не само из Алексинца, већ из Ниша, Лесковца, Ражња, Параћина, Књажевца, Сокобање и других градова.

На културном плану треба поменути отварање првих читалишта. У Алексинцу је прва касина (читалиште) отворена 1866. године. Набавка новина и часописа била је њена основна делатност. А у каснијем периоду алексиначка читаоница била је претплаћена на следећа гласила: Застава, Исток, Српске новине, Просветни гласник, Српски лист, Хришћански весник и друга.

Србија је од 1815. до 1876. године водила дипломатску борбу на међународном плану за ослобођење преосталих територија где живи српски народ. Било је и унутрашњих сукоба који су се манифестовали побунама које су биле уперене против

самовоље владара. Оправдане захтеве народа настојале су да искористе две династије Карађорђевића и Обреновића. Алексинац је, као и остали градови у Србији, био под утицајем једне или друге стране. У једном тренутку Алексинац је био сведок узбудљивог и свечаног догађаја сусрета оца Милоша и сина Михајла Обреновића, што је описао Тихомир Ђорђевић у својој књизи поводом четрдесетогодишњице овог догађаја. Светоандрејска скупштина је децембра 1858. године сменила династију Карађорђевић, а из прогонства су позвани кнез Милош и кнез Михајло. Отац и син сусрели су се 19. 01. 1859. године у Алексинцу. Грађани и војска дочекали су кнеза Михаила код Лутвине чесме нешто пре 10 часова, а потом се упутили у Алексинац. Пред Женском школом, на улици што из Бање води, код знаменитог дуда, син изађе пред оца. “Кнез Михајло пољуби оца у руку, а отац њега у чело. Ни један не могаше проговорити ни речи, већ се гушише у сузама, само што кнез Милош кроз сузе могаше рећи: “Еј, синко, синко, даде Бог те се видесмо и састадосмо у својој земљи. Више не могаше ни он. Кнез Михајло плакаше ко мало дете а маса света, дирнута призором, заплака се као из једног грла. Дан светао, усред зиме, сунце сијало ко да лето беше. Звона алексиначке цркве одјекиваху Поморављем, мешајући с праском прангија, песама и свирком, који се претворише у народно весеље”.

Дуго се времена и година овај догађај препричавао у Алексинцу и Србији, чак је и у песми опеван: “Алексинцу, мали Цариграде, у теби се два књаза састала, један с Беча, други с Букурешта”.

Једно од значајнијих питања које се наметнуло после ослобођења шест нахија било је повлачење српско-турске границе. Крајем 1833. и почетком 1834. године извршено је дефинитивно разграничење између Србије и Турске. Српско-турска граница протезала се целом јужном и југоисточном страном садашњег алексиначког Поморавља, полазећи од Јастрепца, преко Суповца, Катунa, Добрујевца и Липовца, остављајући Турској Дражевац, Бели Брег, Горњи и Доњи Крупац, Врело, Палиграце као и Горњу и Доњу Трnavу. Поменута насеља у Турској чије је становништво идентично по свом пореклу наставило је да живи по специфичним турским феудалним друштвено-економским односима. Насеља која су ушла у састав Србије била су одвојена од непосредног турског утицаја, а њихово становништво било је у могућности да се развија под новим друштвено-економским условима почетног развоја капитализма и капиталистичких односа.

За чување српско-турске границе кнез Милош је формирао Српску оружану стражу, која је била стално на служби и под платом. Њихов старешина звао се буљубаша. Јачина страже зависила је од ситуације, а 1835. године имала је 628 људи. Алексинац је јуна 1837. године добио првог војног команданта Милосава Здравковића-Ресавца, чији је основни задатак да прати рад суда, ђумрука, карантина и полиције.

Улога и значај Алексинца порасли су нарочито у годинама учесталих појава епидемија у Турској после 1833. године. Када је 1836. и 1837. године почела у Србију да продире колера, а затим и куга из Турске према пограничним области-

ма, отпочела је интензивнија изградња нових карантинских објеката. Међутим, и поред ширења колере и куге, маса становништва стално се кретала из Турске у Србију, било због трговине и зараде или бежећи од турске власти. Тако је марта месеца 1837. године регистровано 800 путника и 2200 товара робе који су прошли кроз алексиначки карантин. Због сталне опасности од епидемија из Турске, Кнежевина Србија је одржавала алексиначки карантин у сталној у сталној приправности још дуго година после јењавања епидемије. Године 1849. на иницијативу Аустрије, у Србији је успостављено слање сталних извештаја о здрављу народа и извршени су контролни прегледи санитарних органа у алексиначком и другим карантинима у Србији.

Још једна значајна улога алексиначког карантина је у вези са миграцијама хришћанског становништва из Турске, њиховим преласком у ослобођену Србију, нарочито у здравственом погледу, јер им је ту први пут у животу указана стручна лекарска и медицинска помоћ.

Ослобођење Алексинца било је природан наставак дела српске револуције 1804-1813. године која је тежила ослобођењу српског народа од туђинске власти и стварању нове националне државе. Захваљујући успешној дипломатској борби кнеза Милоша и побуне широких народних маса на просторима шест нахија 1833. године Отоманска империја и званично је потврдила припајање “отргнутих нахија” Кнежевини Србији. За период од 1833. до 1876. године може се рећи да је Алексинац напредовао у целокупном јавном и приватном животу. У њему је по наређењу кнеза

Милоша организовано, једно за другим, средиште среза, царинарнице, карантина, округа и окружног суда. Убрзо после ослобађања уводи се и пошта, саграђена је црква и отворена је школа. Број становника се неколико пута повећао у односу на 1834. годину. Веома интензиван развој Алексинца започет у току прве владавине кнеза Милоша настављен је све до Српско-турских ратова 1876-1878. године када је Србија ослободила од

Турака четири округа: Нишки, Пиротски, Врањски и Топлички. Алексинац после 1878. године престаје да буде погранични град, а његову граничну улогу преузимају Врање на југу, Пирот на истоку и Прокупље на западу. Изградњом железничке пруге на удаљености од око 4 км од Алексинца знатно се умањује његов значај као саобраћајне станице и тако престаје његов интензивни развој.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бранко Перуничкић, *Алексинац и околина*, СО Алексинац 1978.
2. Василије Стојановић, *Српска војска 1804-1876*, Трагања, Алексинац, 4/2001.
3. Миодраг Спирић, *Историја Алексинца и околине*, СО Алексинац 1995.
4. *Од Делиграда до Делиграда*, Зборник радова, СО Алексинац 1997.
5. Слободан Бранковић, *Независност слободољубивих*, Светска српска заједница народа-ВИЗ, Београд 1998.
6. Тихомир Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша, Становништва-насеља*, Београд 1924.